

A múlt emlékezete – két novella az '50-es évekből ⁽¹⁾

„Eg utcán találkozott az öccsével. El akart mellette surranni, de az megfogta a karját. »Péter... bátyám, mi nem haragszunk rád, mi tudjuk, hogy annak, hogy elszakadtál tőlünk, nem te vagy az oka, hanem a társadalmi rendszer, amely téged a saját képére átnevelt. Mi tudjuk, hogy a szíved mindig nálunk maradt, nálunk, a családnál, az osztályodnál.« Könnyes szemmel öccse nyakába borult s úgy érezte, hosszú-hosszú idő után, hogy könnyebb a szíve.»

Bevezetés

Két mű 1949-ből, egy vállalati újságból. Irodalmi értékük kevés, ha van egyáltalán, azonban mégis visszatükrözi az ötvenes évek propagandáját.

Az első mű címe a „Régi ismerős” *Szita Flórián* tollából. A történet egyszerű, két ember találkozik az utcán (az egyik az író, a másik pedig egy volt főhadnagy), akik már négy éve nem látták egymást. Ezután jön egy leírás a régi ismerősről, aki kopott esőkabátban, kalap nélkül tűnik fel. Lelkendezve fut hősünk felé, kezét szorongatja, és beszélni kezd a küzdelmes múltjáról, a szegénységről, a diákévekről. Eközben egy büfé elé érnek, ahol annak idején egy tál levesen osztoztak a nagy szegénység miatt. Az író elhárítja a meghívást, arra hivatkozva, hogy sok dolga van, de megállapodnak abban, hogy másnap este 8-kor itt találkozhatnak, és elmondja az ismerősének, hogy „akkor majd én mesélem el neked, hogy a katonaságnál veled, mint főhadnaggyal találkoztam, s az előbb elmondottak tizedrésztéremre sem emlékeztem akkor, sőt rám sem... Szóval holnap 8-kor” - fejezi be az író mondandóját. Másnap nem találkoztak.

A másik mű *Kászonyi István*é, „Múlt és jelen” című írása. A történet egy fiatalemberről, Nagy Péterrel szól, aki szegény családban nőtt fel, falun. Nagypapja még parasztember volt, de apja már bognár, aki emellett még gazdálkodott is, míg a másik testvér, szabó. Péter egy fiatal tanítónak köszönhetően előbb városi középiskolába került, majd egyetemre, hogy mérnök legyen. Középkorai éveit szegénységben élte, de szülei nagy nehézségek árán támogatták. Mellette pedig tanított, egyik helyen ruháért, a másik helyen pedig a vasárnapi ebédért. Az egyetemi évek még nehezebben teltek, de hála Pesten szolgáló lánytestvéreinek néha ebédhez és fedélhez jutott.

A diploma megszerzése után Péter úgy érezte, hogy családjá idegen számára. Pénzt ugyan mindig küldött haza, de a személyes kapcsolattól már berzenkedett. „Elvégre én mérnök vagyok, ők: parasztek és a két kisebb öcsém bognár”.

A végleges elszakadás akkor történt, amikor Péter vőlegény lett. Menyasszonya egy bankigazgató lánya volt, és értelemszerűen kellett a pénz arra, hogy ne nézzék ki őt a társaságból. Így aztán a haza szánt pénzt is a menyasszony és családjá meghódítására fordította. Aztán jött a felszabadulás.

A gyárba, ahol dolgozott, nem mehetett vissza, hiszen a munkások nem szerették, és most a munkásoké lett a gyár. Csodálkozott, hogy az egyszerű munkások milyen hatékonyan vezetik a gyárat, és hogy az életszínvonal is napról-napra nő. Aztán hírt kapott otthonról, hogy testvérei földet kaptak, és az egyikük már egyetemre jár, a másik pedig jövőre készül oda. De nekik már nem kell úgy végigcsinálniuk azt, mint Péternek: őket már a demokrácia taníttatja.

Egyik nap összefutott öccsével az utcán. El akart menni mellette, de az öccse utánanyúlt, és elmondta, hogy nem haragszanak rá, hiszen nem ő volt elszakadásának az oka, hanem a társadalmi rendszer, amely átforgatta őt. De ők tudták, érezték, hogy a szíve mindig is a családnál, osztályánál maradt. Péter pedig könnyezve borult testvére nyakába, és érezte, hogy könnyebb lett a szíve.

Az osztály

Mi a két műben a közös, hiszen alapvetően másról szólnak? Egyrészt a múltban történt eset, esetek hatása a jelenre. Két olyan emberről van szó, a katonáról és Nagy Péterrel, akik a felszabadulás előtt biztos egzisztenciával rendelkező, elismert emberek voltak. Bár a katonasítról ez nem derül ki, a szerző által adott információ bizonyossá teszi, hogy egyfajta átváltozáson ment keresztül.

Nagy Péter a tékozló fiú, aki hazatér, mert hazatérhet. A szívében ugyanis még mindig a családjához, az osztályához tartozik, nem szakadt el tőlük, még akkor sem, ha a háború előtti élete ezt bizonyítja. A katona számára azonban nincs visszatérés. Valószínűleg azért nincs, mert talán nem is onnan jött, ahonnan ő mondja. Péter esetében látjuk, hogy honnan indult, látjuk, hogy a nép gyermeke, míg a katonánál mindezt nem látta az író. Két lehetőség van: vagy valóban nem is tartozott soha oda, vagy pedig számára nincs megbocsátás, tehát az osztályá kivetette magából. Egy osztály- és történelem nélküli emberré vált, akinek nincs múltja, jelene, de főleg jövője. Péternek ezzel szemben van múltja, és jövője, talán csak a jelene bizonytalan, de megkapja az utolsó esélyt a társadalomtól a visszatéréshez, hiszen vannak pártfogói, az elhagyott, megtagadott családjá. Péter valószínűleg hajlandó is minderre, míg a katona eldobta magától ezt az esélyt azzal, hogy el sem ment a megbeszélte találkozóra. Nem állt oda a nép elé, nem vállalta a szembesítést a múltjával, kiírta magát a népi demokrácia dolgozó közül. Osztályellenség maradt. Mert az is volt.

Láthatjuk azt is, hogy a *Régi ismerős*ben két eltérő társadalmi osztály lép kapcsolatba egymással, de a szerepek megfordultak. Az addig elnyomottból lett az új hatalom birtokosa, és az elnyomóból pedig az új hatalom által üldözött réteg. Megnyilvánul ez a gesztusokban is: „lelkendezve futott felém”, „szorongatta a kezem”, ami nyilvánvalóan a háború előtti Magyarországon nem történhetett volna meg. Hogy 1949-ben mindez megtörténhetett, ahhoz gyökeres társadalmi változásra volt szükség.

Azt is érdemes megnézni, miként viszonyul ehhez az új hatalom. A történet írója passzív félként jelentkezik, nem lép felé, nem nyújtja a kezét, csak engedi, hogy megtörténjen vele a dolog. Végighallgatja, de valójában azon gondolkodik, hogyan tudna kibújni a beszélgetés alól. Úgy érzi, ez a régi ismerős akadályozza a munkájában, neki építenie kell az új világot, és nincs ideje arra, hogy a régi dolgokról beszélgesse egy büfében ülve, főleg nem egy ilyen emberrel. Viszont felajánlja, hogy másnap szívesen elmeséli neki, milyen volt ez a régi nagy barátság az ő szemszögéből. Az író mondandójából egy olyan ismerős képe jelenik meg előttünk, aki annak idején valóban a munkásosztályhoz tartozott, de azt elhagyta, hogy a nép ellenségeit szolgálja. Most, hogy új rend van kialakulóban, visszatérne az övéihez, de azok már nem kérnek belőle. Itt nyer igazából értelmet a „szorongatta a kezem” mondat, hiszen egy olyan képet fest a volt katonasítról, aki mindig azokhoz húzott, akiknél a hatalom van. Egy alázatokodó, hit és meggyőződés nélküli emberről olvasunk, aki már sehová sem tartozik. A képhez hozzátartozik még az ismerős ruházata, amely egy cseppet sem emlékeztet a háború előtti főhadnagyi viseletre, látszik, hogy a társadalom közepéről annak a legaljára süllyedt.

A múlt szerepe

A másik aspektus a múlt emlékezete. A múlt fontos szerepet játszik mind a két történetben, és fontos az is, ahogy megjelenik. Nagy Péter esetében a történetet elbeszélő meséli el a múltat: a gyerekkort, a könyvek szeretetét, a nélkülözéseket a középkorai és a egyetemi évek alatt. Az esküt, hogy mindent visszafizet a szüleinek. És az esküszegést, amikor nem tartja be ezt az ígérteit, mert esküvőre készül, hogy magasabb osztályba lépjen. Az eskü fontos dolog, talán az egyik legfontosabb, emlékezzünk csak *Virág elvtárs* szavaira a *Tanú* című filmből: „törvény mindenkire vonatkozik, kommunistákra százszorososan, ezerszeresen”, ugyanakkor Péter lelkiismeret furdalást is érez, hogy nem küldi már a pénzt, hogy elszakadt az osztályától, a családjától, ami végül is egy és ugyanaz.

A katonasítról arról az időszakról beszél, amikor még nem voltak katonák, és egy osztályhoz tartoztak. Számára a katonaság nem létezik ebben a kontextusban. Az író szemében azonban a közösen megélt diákévek már kitöröltek, és helyébe a katonaság alatt elszenvedett sérelmek lépnek. A főhadnagy nem ismerte meg őt a katonaság alatt, és a közös élményeket is negligálta, amely a szerző szemében egyet jelentett az árulással. Nemcsak őt árulta el, hanem osztályát is, és ezért nem tud, de nem is akar megbocsátani neki.

A katona múlt nélküli egyénné válik, egy olyan osztály megtestesítőjévé, aki csak a jelennek él, és bármit megtesz azért, hogy a jelenben érvényesüljön. Fut az író elé, magától meséli el a régi kalandokat és az éhezéseket, arra próbálja felhívni a figyelmet, hogy én is a családba tartozom, én is a te osztályod gyermeke vagyok. De az író, a *munkásosztályt*, nem lehet becsapni. Érzé, tudja, hogy ki tartozik hozzá és ki nem.

Péter elhúzódik, szinte észrevétlenül igyekszik maradni, de a testvére utánanyúl. Szimbolikus ez, hiszen az elhagyott, megtagadott osztály, a *család*, fordul vissza szeretettel a tékozló fiú felé és menti fel őt a búnei alól.

A katona és Nagy Péter egyaránt megtagadták osztályukat, mind a ketten úgy próbáltak érvényesülni, hogy közben elveszítették a gyökereiket. Amikor azonban megtörténik a szembesítés, a katona nem áll a munkásosztály elé, hogy szembesüljön hibáival és, esetlegesen, feloldozást kapjon: „Másnap hiába vártam rá...”

Ezek a „művek” természetesen nem érik el irodalom szintjét, s a korszakban nagy számban készültek nevelő célzatú irományok, amelyek hasonló feladatot láttak el, mint az alábbi két szösszenet: közvetítették az egyetlen helyes látásmódot, amit egy totalitárius rendszerben az embernek követnie kell. Azt a szemléletet, hogy kit, hogyan kell és lehet megítélni a múltban elkövetett vélt vagy valós vétkei, szerepe miatt. Érdekes, hogy miként változik meg egy társadalmi csoport, osztály szerepe annak következtében, hogy a politika felemeli, vagy a mélybe taszítja. Az egyén pedig igyekszik alkalmazkodni a megváltozott helyzethez, megpróbál élni vele.

Források

Szita Flórián: Régi ismerős

Az utcán találkoztunk. Már több mint négy éve nem láttam. Kopott esőkabátban, kalap nélkül lelkendezve futott felém, és szorongatta a kezemet.

Hangosan áradozott. Felidézte a múltat, a küzdelmes diákéletet, a nyomorgó semmittevést, a menzát... „Emlékszel arra?” „Emlékszel erre?” Újabb és újabb epizódokat keltett életre kifogyhatatlanul. Csak mentem mellette, egyik utcából a másikba, szótlánul.

Én csodáltam emlékezőtehetségét. Úgy beszélt színesen és lelkesülten, mintha novelláskötet lapjait forgatná és felolvasna közös élményeinkből. Közben törtem a fejem, hogyan szakíthatnám félbe, hogy munkám után nézhessek.

Egy büffé elé értünk éppen.

- Emlékszel - mondta -, mikor annyi pénzünk sem volt, hogy a menza ebédjegyét kiválthattuk volna, s itt ettünk meg közösen egy tányér bablevest? ... Gyere, menjünk be.

- Köszönöm - feleltem -, majd legközelebb.

- Pedig milyen jó elbeszélgetni veled! Mikor találkozunk?

- Ha nagyon akarod... majd holnap, itt este 8-kor. Akkor majd én mesélem el neked, hogy a katonaságnál veled, mint főhadnaggyal találkoztam, s az előbb elmondottak tízedrészére sem emlékeztlél akkor, sőt rám sem... Szóval holnap 8-kor.

Másnap hiába vártam rá...

Ganz Dolgozók Lapja, 1949. 1-2. sz. 2.

Kászonyi Istvánné: Múlt és jelen

Amikor mérnöki diplomával a zsebében képzettségének megfelelő álláshoz jutott, úgy érezte, hogy most több, sokkal több, mint a szülei és a testvérei. Ha néha hazautazott - s ez az utóbbi időben mindig ritkábban történt -, úgy gondolta, hogy megfullad a félig paraszti, félig kisiparosi környezetben.

A nagyapja még paraszt volt, de fiai közül kettő már mesterséget tanult. Az egyik szabó lett, az ő apja pedig bognár, aki azon kívül még kis földjén is gazdálkodott. Hogy Nagy Péterből, a falusi bognár fiúból hogyan lett mérnök? Szerencséjére egy fiatal tanító került a faluba, akinek feltűnt a fiú szeretete a könyvek iránt. Rábeszélte az apját, hogy küldje fiát a közeli városba középiskolába. Nehezen nélkülözték azt a kis összeget, amellyel havonta támogatták, de azért minden elsején pontosan megérkezett a pénz. Volt az osztályában egy gazdag fiú, akit tanított, és ezért annak öreg ruháit kapta, egy másiknál pedig a tanításért minden vasárnap ebédet. Az egyetemen még nehezebb volt, még nehezebben élt, s ha leánytestvére, aki Pesten szolgált, nem osztotta volna meg vele sokszor az ebédjét, s nem csempészte volna sokszor szobájába, hogy ott töltsék az éjszakát, ha nem volt pénze lakásra, nem is tudja, miképpen fejezte volna be tanulmányait.

Most azonban úgy érzi, hogy ezek az emberek idegenek neki. Nem leszek hálátlan - vigasztalta önmagát -, amint több fizetést kapok, visszaküldök mindent készpénzben. Igen! Visszafizetek mindent készpénzben, de azt, hogy én felkeressem őket, vagy ők hozzám jöjjenek: nem ezt igazán nem lehet kívánni. Elvégre én mérnök vagyok, ők: parasztok és a két kisebb öcsém bognár.

Így szakadt el Nagy Péter a családjától, az osztálytól. Néha érzett ugyan egy kis lelkiismeret-furdalást, különösen, amikor vőlegény lett, s a pénzküldemények öreg szülei részére elmaradtak, de kellett a pénz ruhára, hiszen leendő apósa, a bankigazgató lakásán nem jelenhetett meg másképpen, mint nagyon elegánsan.

A felszabadulásakor 38 éves volt. A gyárba nem mehetett vissza, a munkások sohasem szerették. Most pedig ők vették kezükbe a gyár irányítását. Keserőséggel vegyes csodálkozással látta a gyors fejlődést, ahogy az üzemek élére kerültek munkásvezetők, az összes dolgozótól támogatva, viszik előre a dolgozók ügyét, ahogy naponta azok életszínvonala emelkedik.

A falujából annyi hír érkezett, hogy testvérei földet kaptak s két öccse közül az egyik már egyetemre jár, mérnök lesz, úgy mint ő, a másik pedig jövőre készül oda. De nem gazdag fiúk levetett ruháiban járnak, és nem testvére szájától megtakarított ebédet eszik, hanem a demokrácia taníttatja őket, s kollégiumban laknak.

Egy utcán találkozott az öccsével. El akart mellette surranni, de az megfogta a karját. „Péter... bátyám, mi nem haragszunk rád, mi tudjuk, hogy annak, hogy elszakadtál tőlünk nem te vagy az oka, hanem a társadalmi rendszer, amely téged a saját képére átnevelt. Mi tudjuk, hogy a szíved mindig nálunk maradt, nálunk, a családnál, az osztályodnál.” Könnyes szemmel öccse nyakába borult s úgy érezte, hosszú-hosszú idő után, hogy könnyebb a szíve.

Ganz Dolgozók Lapja, 1949. 5. sz. 2.

Kiadás: 9. évfolyam (2009) 3. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/kuriozumok/a_mult_emlekezete__ket_novella_az_50es_evekbol.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/kuriozumok/a_mult_emlekezete__ket_novella_az_50es_evekbol.html